

УДК: 376.091.59 (092)

НАТАЛІЯ КАРАПУЗОВА, ЛЮДМИЛА ПРОЦАЙ

Полтавський національний педагогічний університет імені
В.Г. Короленка

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СИСТЕМИ ШКІЛЬНОГО КОЛЕГІАЛЬНОГО САМОВРЯДУВАННЯ В СВІТЛІ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ В.А. ЄВТУШЕВСЬКОГО

У статті представлено досвід організації системи шкільного колегіального самоврядування вітчизняного педагога другої половини XIX століття Василя Адріановича Євтушевського. Схарактеризовано проект авторської «домашньої» школи В. Євтушевського. Висвітлено виховний потенціал системи колегіального самоврядування школи в світлі педагогічних ідей В.А. Євтушевського.

Ключові слова: Василь Євтушевський, авторська «домашня» школа, колегіальне самоврядування, виховання.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку українського шкільництва, появи нових типів загальноосвітніх закладів актуальною є проблема організації шкільного самоврядування. З огляду на історичний досвід розбудови вітчизняної народної школи ця проблема не є новою, а тому важливим джерелом продуктивного пошуку нових шляхів її розв'язання стає поглиблене вивчення й осмислення педагогічної думки минулого, яка за своєю сутністю є «завжди персоніфікованою» [5].

Одним із прогресивних діячів освіти періоду становлення вітчизняної педагогіки (друга половина XIX століття) був виходець з Полтави – педагог-просвітник Василь Адріанович Євтушевський [4]. У час потужної «толстовської» політичної реакції 70-х років XIX століття – уведення реакційних шкільних статутів, посилення урядового нагляду за школою, обмеження освітньої діяльності земств, переслідування учителів і студентів, посиленої русифікації національних меншин – педагог запропонував ідею створення моделі «нової» школи, яка б відповідала вимогам суспільно-економічного розвитку держави та забезпечувала всебічний розвиток особистості. На погляд В. Євтушевського, нова школа мала бути орієнтована насамперед на загальнолюдське виховання та освіту, сприяти гармонійному розвитку та еволюції розумових здібностей дитини з метою подальшого самовдосконалення та самоосвіти. Здійснення цих вимог вчений вбачав лише за умов створення в школі системи колегіального самоврядування, яку реалізував у авторській «домашній» школі.

Ідея «домашньої» школи Василя Євтушевського нами вже була представлена в педагогічній періодиці [3] з позиції менеджменту приватного шкільництва в Україні, але виховний потенціал системи колегіального самоврядування авторської школи В. Євтушевського науковцями ще детально не розглядався. Отже, актуальність і недостатня наукова розробленість зумовили написання статті, *мета* якої – висвітлити виховний потенціал системи шкільного колегіального самоврядування в світлі педагогічних ідей В.А. Євтушевського.

У процесі наукового пошуку виявлено, що В. Євтушевський розробив власну, інноваційну для того часу модель «домашньої» школи, метою якої була підготовка дітей до вступу в навчальні заклади й розв'язання «супровідних їй загальних проблем навчання й виховання в школі та сім'ї, а також розповсюдження серед батьків правильних педагогічних переконань» [1; 2]. «Домашню» школу В. Євтушевський представив як альтернативу навчання в домашніх умовах та в умовах суспільної початкової школи, що мала увібрати в себе їхні переваги та усунути недоліки.

Аналіз моделі «домашньої» школи показав, що В. Євтушевський перевагами навчально-виховного процесу в умовах домашнього навчання вважав можливості: урахування індивідуальних якостей, здібностей учня, темпу засвоєння дитиною навчального матеріалу; реалізації варіативного підходу до змісту навчання; швидко корегувати процес засвоєння знань, гнучкості графіка навчання, вибору компетентного вчителя. Серед недоліків домаш-

нього навчання педагог виділяв такі: висока собівартість навчання, відсутність належного виховного впливу на дитину, низький рівень впливу на розумовий розвиток учня, зниження інтересу до розумової праці, недостатність фізичного розвитку дитини, відсутність соціалізації, відірваність від практики суспільного життя, відсутність чітких критеріїв оцінювання знань, відсутність чіткого режиму дня, недостатня підготовка до самостійної праці, відсутність єдиної системи викладання всіх предметів.

На основі приведених тверджень про неефективність домашнього індивідуального навчання, В. Євтушевський приходить до висновку, що потрібно надати перевагу суспільному шкільному навчанню. Однак він зауважив, що «маючи за мету з'ясування умов правильно навчання, побудованого на раціональних основах, я не можу вважати таким навчання в приватних і державних багатолюдних навчальних закладах, у класах яких міститься велика кількість учнів» [1, с. 297].

До основних (відмінних від домашнього навчання) позитивних надбань у досвіді діяльності суспільних традиційних шкіл В. Євтушевський відніс те, що шкільна система освіти створює умови для використання колективної праці, дає змогу виховувати в колективі і через колектив; наявний процес соціалізації; є можливість використання у вихованні методу прикладу, створення чіткої структури навчального процесу [1, с. 293–297].

Поряд із позитивними, В. Євтушевський указує і на такі вагомні недоліки суспільної шкільної системи навчання: велика кількість учнів у класі, відсутність можливості у навчанні врахування загального рівня знань і розвитку учнів, недостатній моральний та духовний виховний вплив на особистість, неможливість реалізації принципу складності й доступності навчання, перенавантаження учнів навчальною працею, неможливість прослідкувати колективні взаємовідносини, недостатня взаємодія сім'ї та школи. На основі цих міркувань, В. Євтушевський прийшов до висновку, що потрібно створити таку школу, у якій би були максимально ліквідовані недоліки індивідуальної домашньої освіти і традиційної суспільної шкільної освіти. Реалізацією цієї ідеї стала мережа «домашніх» шкіл В. Євтушевського.

У розумінні В. Євтушевського домашня школа – це невеликий за кількістю учнів навчальний заклад, заснований на взаємній згоді декількох сімей, що мають дітей приблизно одного віку та однакової навчальної підготовки, незалежно від соціального походження та віросповідання. Такі школи створювалися з метою надання початкової освіти й підготовки до вступу в певний середній навчальний заклад або й повної середньої освіти – для підготовки до вступу в університет [2, с. 382].

Чисельність учнів у домашній школі залежала від згоди батьків, але загалом не мала перевищувати 10–12 учнів в одному класі. Це сприяло уникненню тих недоліків навчання, які були в переповнених класах, і надавало можливість учителю здійснити достатній навчально-виховний вплив на особистість кожної дитини. Домашня школа складалася лише з одного класу, тому із закінченням навчального року цей клас перейменовувався в наступний. Тривалість навчального року в домашній школі була такою ж, як і у всіх інших навчальних закладах [2, с. 384]. Навчання та виховання учнів, створення умов для індивідуального всебічного розвитку дитини, установа повного взаємозв'язку сім'ї та школи – саме такі вимоги до педагогічного процесу в домашній школі визначав В. Євтушевський.

Підтвердженням особистісно орієнтованого навчання й виховання учнів є характеристика роботи однієї з Петербурзьких шкіл, заснованих В. Євтушевським, у якій він детально описує рівень розвитку та особистісні риси характеру кожного вихованця, указує на пріоритетні напрями впливу на особистість: розвивати розум дитини; збуджувати в учневі внутрішній інтерес до навчального предмета, так щоб бажання переходило в потребу; підтримувати в дітях самодіяльність; уникати непосильних завдань для дитини; розвивати пізнавальні здібності; використовувати різні методи навчання; змінювати заняття; стимулювати увагу дитини; виховувати любов до праці. Зазначене вище свідчить про високий професіоналізм В. Євтушевського як педагога і психолога [2, с. 384]. Ці положення дають можливість простежити погляди В. Євтушевського на практичну реалізацію принципів індивідуального підходу, демократизації, складності й доступності, послідовності, соціалізації, забезпечення активного творчого саморозвитку учня.

Зміст освіти для будь-якого типу школи на той час визначався Міністерством народної освіти. У домашній школі, з огляду на гармонізацію інтересів особистості кожного учня

й інтересів суспільства, В. Євтушевський наполягав на доцільності внесення коректив або змін до змісту освіти за згодою засновників школи. Цілі та завдання навчальних предметів, незалежно від їхнього характеру (прикладного, естетичного), мали бути спрямовані на формування особистості школяра [2, с. 384].

У розробці дидактичних питань домашньої школи педагог наголошував на необхідності використання таких методів, які забезпечують виховувальне навчання, сприяють виробленню волі вихованця та закріпленню в нього звички й любові до праці, спонукають до подальшого самостійного вдосконалення, а також дають можливість учителю якомога швидше наблизитись до досягнення поставленої мети: навчити дітей учитися [2, с. 394].

Цінною, на нашу думку, у проекті домашньої школи, є ідея колегіального самоврядування з метою оптимізації управління життєдіяльністю школи. Цим В. Євтушевський зробив вагомий внесок у розвиток вітчизняного менеджменту освіти. Внутрішнє самоврядування в домашній школі існувало в такій мірі, наскільки це дозволялося шкільним законодавством того часу. До структури управлінських органів у домашній школі В. Євтушевського належали адміністрація школи, орган колегіального управління школою, орган громадського самоврядування батьків.

Адміністрація домашньої школи складалася з директорів та керівників із навчальної роботи. Директори обиралися за спільною згодою засновників із кола батьків та викладацького складу. Їх мало бути два, якщо школа створювалася з метою надання початкової освіти, або чотири – з метою підготовки до вступу в університет. Керівників із навчальної роботи школи передбачено один або два, обраних директорами з викладацького складу за згодою батьків [2, с. 385].

«Директори-педагоги» управляли роботою керівників з навчальної частини, узгоджували спільну діяльність адміністрації школи з засновниками школи, учителями та учнями. Обов'язками «директорів-батьків», які обиралися з-поміж батьків, були: залучення дітей до школи, загальний контроль за навчально-виховним процесом, керування господарською частиною школи. До обов'язків керівників з навчальної роботи школи належали: складання розкладу занять, залучення учительських кадрів до школи, організація вступних та річних екзаменів, ведення табеля відвідувань школи учнями та проведення занять учителями [2, с. 387].

Органом колегіального управління домашньою школою був педагогічний комітет, створений для розв'язання складних питань організації навчального процесу, підвищення кваліфікації та професійної майстерності педагогів. До його складу входили адміністрація школи та всі викладачі, у засіданнях комітету брали участь і батьки учнів. Очолював педагогічний комітет один із директорів закладу. Робота комітету планувалася в довільній формі відповідно до потреб школи. Педагогічний комітет визначав цілі та інструкції, складав навчальні плани та програми, організовував навчання, вибирав методи та прийоми викладання. Усе це ґрунтувалося передусім на власному розумінні розвитку дитини та слугувало виключно конкретній меті. До повноважень комітету також належали: установлення загальних дисциплінарних правил, обговорення успішності та поведінки учнів; складання та затвердження посадових інструкцій, вирішення питання про зарахування нових учнів та відрахування невстигаючих. Після закінчення навчального року директорами готувався письмовий звіт батькам про хід навчально-виховного процесу. Зауваження батьків стосовно звіту вносилися в протокол і бралися директорами та педагогічним комітетом до відома [2, с. 389].

З метою демократизації управління школою, налагодження зворотного зв'язку сім'я – школа, поточного коригування управлінських рішень у домашній школі функціонував орган громадського самоврядування батьків (батьківський комітет школи чи класу), рішення або пропозиції якого вносилися на обговорення педагогічного комітету [2, с. 389].

Очевидна перевага домашніх шкіл, на думку В. Євтушевського, полягала в тому, що існувала можливість правильного розподілу навчального часу з організацією ігор, спортивних розваг і прогулянок, рівномірним розподілом домашньої роботи учнів. Це гарантувало відсутність фізичної та розумової втомлюваності дітей, виконання ергономічних вимог до організації навчання. Організація дозвілля дітей, а також нагляд за дітьми під час перерви було довірено тьюторові або наглядачу. Тьютором міг бути вчитель цієї школи, який «ви-

кладає найбільш виховний, центральний предмет» або вихователь однієї з родини-засновника. В одній із шкіл під час рекреацій контролювала дітей одна з матерів дітей [2, с. 388].

У «домашній» школі спостерігався тісний взаємозв'язок школи і батьків. Так, за статутом школи, батьки мали право відвідувати школу в будь-який час, консультуватися з учителями та директорами, уносити свої пропозиції щодо її організації. Навчання в школі було платним, бюджет школи встановлювався за взаємною згодою її учасників, можливою була спонсорська допомога від батьків дітей [2, с. 390].

Матеріально-технічна база домашньої школи включала приміщення, обладнання, навчальні посібники, підручники й шкільне приладдя, транспортні засоби та інші матеріальні цінності. Фінансово-господарська робота школи здійснювалася на основі кошторису школи, джерелами формування якого були передусім кошти засновників школи (батьків). Доходи бюджету, що могли виникнути внаслідок збільшення кількості учнів серед навчального року, не поверталися батькам, а зберігалися на рахунку школи. При ліквідації школи ці кошти розподілялися між батьками-засновниками.

«На основі теоретичних міркувань і невеликого досвіду, – зауважує В. Євтушевський, – навчання дітей у домашній школі слід уважати найбільш правильним – нею виключаються важливі недоліки одиночного навчання та навчання в закладах з великою кількістю учнів» [2, с. 394]. Педагог називає домашню школу навчально-виховним закладом, оскільки «у ній присутній повний взаємозв'язок сім'ї та школи, і при невеликій кількості учнів можливі правильний виховний нагляд за дітьми, а також слідкування за поступовим розумовим розвитком кожного учня, тому що будь-якої миті всі діти перебувають у полі зору з усіма їхніми духовними якостями, запасом знань і розвитком» [2, с. 394].

Особливого значення в навчанні педагог надавав «виробленню правильно спрямованої волі вихованця й укоріненню в нього звички і любові до відповідальної ретельної праці ..., яка сприяє в майбутньому самостійному вдосконаленню. Організація домашньої школи дасть можливість учителю вести роботу, цілком посилену для кожного учня, таким чином забезпечувати повну довіру до власних розумових сил, а можливість учневі – виконувати домашнє завдання самостійно, що надає впевненості, надихає на працю, у якій можна знайти задоволення» [2, с. 394–395].

Перевагами домашньої школи та її перспективами В. Євтушевський також уважав: правильний розподіл навчального часу, що супроводжується іграми, гімнастикою, прогулянками, а також можливість, відповідно до стану дітей, розподілити рівномірно домашню роботу, що гарантує уникнення фізичної та розумової втоми дітей; можливість використання раціональних програм, побудованих на педагогічних засадах, залежно від цілей навчання, а не нав'язаних Міністерством народної освіти; тісний зв'язок між школою та батьками, що сприяє певною мірою педагогічній підготовці батьків та проникненню ідей організації навчання в суспільство; можливість проведення практики студентів педагогічних закладів на базі домашніх шкіл [2, с. 395].

Основним стержнем ідеї впровадження домашніх шкіл, за словами автора, є школа, заснована на взаємній довірі вчителів та батьків, робота яких зумовлюється природним бажанням досягнення благородної мети – правильного виховання та навчання дітей [2, с. 397]. Глибокий аналіз проекту В. Євтушевського показав, що принциповою рисою домашньої школи було здійснення навчання й виховання з урахуванням таких головних пріоритетів як людинознавство і людиноцентризм. Антропологічний підхід до навчання та виховання забезпечував особистісно зорієнтовану спрямованість формування індивідуальності учня. Пізнання природи дитини, поглиблена увага до її особистості, урахування її інтересів було основою побудови навчальних програм і застосування методів виховання та навчання в «домашній» школі В. Євтушевського. Пріоритет людиноцентризму в діяльності «домашньої» школи В. Євтушевського полягав у оптимізації гуманістичних тенденцій виховання та навчання дитини, перевага гуманістично орієнтованого підходу до навчання сприяла саморозвиткові та самореалізації учнів.

Отже, варіант моделі «нової» школи пошуками якої захоплювалася значна кількість представників громадсько-педагогічного руху середини другої половини XIX століття, В. Євтушевським був заснований на ідеї домашньої освіти, але не поодиначої, а групової. Специфікою організаційно-педагогічного устрою цієї школи було тісне співробітництво педаго-

гічного колективу і батьків, причому між цими двома управлінськими рівнями не існувало чіткого розмежування, а сама система організації колегіального самоврядування мала значний виховний вплив на розвиток особистості учнів. «Домашня» школа В. Євтушевського була не єдиним освітнім закладом, де він реалізував свої педагогічні ідеї щодо виховання особистості учнів. Під час роботи на посаді інспектора з навчальної частини відомства Ради дитячих притулків м. Санкт-Петербург В. Євтушевський активно впроваджував ідеї трудового виховання дітей сиріт, що є перспективним напрямом нашої подальшої роботи.

Список використаних джерел

1. *Евтушевский В. Проект устройства домашних школ / В. Евтушевский // Семья и школа. – 1874. – № 4. – С. 292–299.*
2. *Евтушевский В. Проект устройства домашних школ / В. Евтушевский // Семья и школа. – 1874. – № 5. – С. 381–397.*
3. *Процай Л. Ідея домашньої школи у педагогічній спадщині В. А. Євтушевського / Л. Процай // Педагогічні науки : зб. наук. пр. / Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. – Полтава, 2010. – Вип. 1. – С. 124–131.*
4. *Процай Л. В. А. Євтушевський – український педагог, просвітитель, засновник домашніх шкіл / Людмила Процай // Імідж сучасного педагога. – 2010. – № 6–7. – С. 80–83.*
5. *Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем / Ольга Васи́ліна Сухомлинська. – К. Наук. світ, 2003. – 68 с.*

Стаття надійшла до редакції 30.01.2013.

Карапузова Н., Процай Л.

Полтавский национальный педагогический университет имени В.Г. Короленко,
Украина

ВОСПИТАТЕЛЬНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ СИСТЕМЫ ШКОЛЬНОГО КОЛЛЕГИАЛЬНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ В СВЕТЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИДЕЙ В.А. ЕВТУШЕВСКОГО

В статье представлен опыт организации системы школьного коллегиального самоуправления отечественного педагога второй половины XIX века Василия Адриановича Евтушевского. Охарактеризован проект авторской «домашней» школы В. Евтушевского. Освещён воспитательный потенциал системы коллегиального самоуправления школы в свете педагогических идей В.А. Евтушевского.

Ключевые слова: *Василий Евтушевский, авторская «домашняя» школа, коллегиальное самоуправление, воспитание.*

Karapuzova N., Protsay L.

Poltava National Pedagogical University named after VG Korolenko, Ukraine

EDUCATIONAL POTENTIAL OF THE SCHOOL JOINT SELF-MANAGEMENT SYSTEM: IN THE LIGHT OF PEDAGOGICAL IDEAS OF V.A. EVTUSHEVSKY

This paper presents the formation experience of school joint self-management system of the native teacher of the second half of the XIX century, Basil Adrianovych Evtushevsky. The project of author's "home" school of Evtushevsky has been described. Educational potential of the school joint self-management system has been analyzed in the light of pedagogical ideas of V.A. Evtushevsky.

Keywords: *Basil Evtushevsky, author's "home" school, joint self-management, education.*